

Eyüp DURUKAN (1882-1963)

Eyüp Durukan 28 Eylül 1882 (Rumi 15 Eylül 1298) tarihinde, Arif Bey ve Emine Hanım'ın oğlu olarak, bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Eskizağra'da doğmuştur. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi) sonucunda Eyüp Bey'in ailesi, o dört yaşında iken İstanbul'a göç etmek durumunda kalmıştır. İlk ve ortaöğrenimini İstanbul'daki muhtelif okullarda ve Fatih Askerî Rüştiyesinde tamamlayan Eyüp Bey, 1897'de Kuleli İdadisine ve 1901'de Harbiye Mektebine girmiştir. Hâl tercümesinde eğitim ve meslek hayatını ayrıntılı bir biçimde nakleden Eyüp Bey tahsil sürecindeki başarıları dolayısıyla "mümtaz sınıfı"na seçilmiştir. 23 Eylül 1906 tarihinde "topçu mümtaz yüzbaşı" rütbesiyle mühendis subay olarak orduya intisap etmiş, 1941'deki emekliliğine kadar sürecek 35 yıllık askerî vazifeye başlamıştır. İlk görevi Tophane Sanayi İkinci Alayına bağlı Zeytinburnu Fabrikalarında öğretmenliktir. 1908 yılında Karadeniz Boğazı Birinci Topçu Alayına, takip eden yıl Preveze Kalesi Tahkim Komisyonu azalığına atanmıştır.

Eyüp Durukan

1910 senesinde Hacı Zihni Efendi ile Emine Hanım'ın kızı Havva Rana Hanım ile evlenen Eyüp Bey aynı dönemde Karadeniz Boğazı Muhafızlık Yaverliğine ve Birinci Topçu Alayında bölük komutanlığına tayin edilmiştir. Bu devrede Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile Selanik ve İzmir Limanlarının tahkimine dair hazırlanan projelerde yer alması hasebiyle, projelerin uygulanması için Çanakkale'ye gitmeye hazırlanırken İtalyanların Trablusgarp'a saldırısı vuku bulmuştur. Bunun üzerine Mahmut Şevket Paşa'nın talimatıyla, Çanakkale müstahkem mevkiilerinin tanzimi ve askerlerin eğitimi için teşkil edilen komisyona Eyüp Bey de dâhil edilmiştir. 1912'ye kadar bu minvalde mesaisini sürdüren Eyüp Durukan, zikredilen limanların takviyesi için yeni top ve obüslerin incelenmesi, eski silahların ıslahı ve modern savaş tekniklerine dair tetkiklerde bulunmak üzere Avrupa'da görevlendirilecek komisyona üye seçilmiştir. Nitekim Almanca, Fransızca, İngilizce ve temel düzeyde Rusça bilen ve meslek hayatında bu tür birçok resmî seyahate katılan Eyüp Bey ilk önce Almanya, Fransa, Avusturya ve İngiltere'deki askerî fabrikaları ziyaret etmiş, satın alınacak silahlara dair tespitlerde bulunmuştur. Eyüp Bey'e göre Birinci Dünya Savaşındaki Çanakkale Muharebelerinde elde edilen zaferde, alınan bu silah ve teçhizatın önemli bir rolü söz konusudur.

Durukan 5 Eylül 1912 tarihinde kıdemli yüzbaşılığa terfi etmiş, kısa bir süre sonra patlak veren Birinci Balkan Harbi'nde Edirne Kalesi'nde görevlendirilmesi hususunda gönüllü olmuştur. Burada Topçu Kumandanı Muavini iken 1913'ün Mart ayında Edirne Müstahkem Mevki Kumandanı Şükrü Paşa ile Bulgarlara esir düşmüştür. Bir süre Sofya'da esir kaldıktan sonra aynı yılın Ekim ayında esaretten kurtularak Edirne'ye dönmüştür. 1914 yılı sonlarında Harbiye Dairesi Beşinci Ağır Topçu Şubesine atandıysa da Cihan Harbi'ne yönelik seferberlik kapsamında batarya mevzilerini belirlemek üzere

yeniden Çanakkale'ye gönderilmiştir. Osmanlı Devleti adına Almanya ve Avusturya'dan satın alınan, fakat savaş şartlarında ülkeye getirilemeyen mühimmat ve diğer askeri malzemeleri Romanya ve Bulgaristan üzerinden temin etmek gayesiyle Sofya ve Viyana'ya seyahat etmiştir. Birinci Dünya Savaşı süresince Çatalca ve Çanakkale'de muhtelif alaylarda vazife yapmış, Alman Amiral Guido von Usedom'un maiyetinde bulunmuştur.

Eyüp Durukan, Birinci Dünya Harbi'nin ardından Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Mütarekesi sonucunda lağvedilen Boğazlar Umum Kumandanlığının yerine teşekkül eden Boğazlar Şube Müdürlüğünde bir süre çalışmış, daha sonra 1919'un Aralık ayında İmalat-ı Harbiye Fen ve Teftiş Kuruluna atanmıştır. Bu tayin, onun Millî Mücadele açısından önem taşıyan faaliyetlerine dair mühim bir safhayı oluşturmaktadır. Zira Eyüp Bey bu görevi sırasında, Mütareke hükümleri gereğince İstanbul ve civarında bulunan ve İtilaf Devletlerine teslim edilmesi gereken cephane ve askerî levazımın Anadolu'ya kaçırılması için İmalat-ı Harbiye Grubu adında gizli bir örgüt kurmuştur. Nitekim o, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis Vekili Fevzi Paşa'dan aldığı telgrafla Anadolu'daki kuvvetlere destek için görevlendirildiğini ve bu suretle Anadolu Ordusu'na dâhil olduğunu kaydetmektedir. Bu doğrultuda, askerî ambar, depo ve fabrikalardan, baskın, sızma, görevlileri saf dışı bırakma ya da satın alma gibi yollarla temin edilen top cephanesi, piyade silahı, hayvanlar için eşya, iletişim araçları ve benzeri malzemeler İmalat-ı Harbiye Grubu tarafından vapurlarla Anadolu'ya gönderilmekteydi. Bu grup, Anadolu'daki mücadeleye katılacak kişilerin araştırılması ve sevkıyatı konusunda da rol oynamış ve Millî Mücadele'ye nitelikli insan açısından da katkılar sunmuştu. Bir dönem Felah Grubu'yla da iş birliğinde bulunan İmalat-ı Harbiye Grubu Kurtuluş Savaşı sürecinde Anadolu'ya silah ve insan sevkıyatını sürdürmüştü. Bu dönemde, İstanbul'daki Millî Mücadele aleyhtarları çevrelerin baskı ve tehditlerine maruz kaldığını belirten Durukan, Türk ordusunun zaferi sonrasında Mudanya Mütarekesi gereğince Trakya topraklarının teslim alınması için İstanbul'a gelen Refet Paşa'nın maiyetine girmiştir.

1922 yılının Kasım ayında İstanbul'da Topçu Kumandanı olarak tayin edilen Durukan, işgal kuvvetlerinin kentten ayrılışına kadar İstanbul'daki askerî teçhizatın Anadolu'ya sevkıyatına devam etmiştir. Aralık 1923'te Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetleri de göz önünde bulundurularak rütbesi miralaylığa yükseltildikten sonra Ankara'ya gelmiştir. Tecrübe ve Muayene Heyeti Reisliğine atandıktan sonra, 1925 yılında Harp Dairesi Reisliği görevi de kendisine tevdi edilmiştir. Aynı yıl Türkiye ve SSCB Hükûmetleri arasında yapılan bir anlaşma uyarınca, Sovyetler Birliği'nden alınacak silah ve mühimmatın incelenmesi için Moskova ve Leningrad'a (St. Petersburg) seyahat etmiş, 1927'de tekrar Rusya'ya giderek Moskova, Leningrad, Perm, Sivastopol ve Kazan'daki depolardan seçilip beş vapurla Türkiye'ye gönderilen, yaklaşık sekiz milyon liralık askeri malzeme alımında bulunmuştur. Bu esnada Tecrübe ve Muayene Heyeti daha geniş yetkilerle donatılarak Fen ve Sanat Umum Müdürlüğüne çevrilmişti. Durukan Rusya'da dönüşünde burada umum müdür muavini olarak vazifeye başladıysa da orduya uçaksavar topu alımı için komisyon reisi sıfatıyla İngiltere'ye gönderilmiştir. 1929 yılının Kasım ayında İngiltere'ye ulaşan Durukan, İngiliz fabrikalarında tetkiklerde bulunmuş, daha sonra Millî Müdafaa Vekâletinin talimatlarıyla, yine teknik incelemeler için Fransa ve Hollanda'ya da geçmiştir. Eyüp Bey yaklaşık bir buçuk senelik bu yurt dışı görevinde sadece silah alımıyla ilgilenmemiş, Batılı ülkelerin kurmaylarıyla istişareler yoluyla mesleki ilişkiler geliştirmiş, muhtelif tatbikat ve manevralara katılarak bilgi ve görgüsünü artırmıştır. 1931'de mirlivalığa terfi eden Eyüp Durukan bir sonraki yıl Askerî Fabrikalar Umum Müdürü olarak görevlendirilmiş ve 1941'deki sağlık sorunları kaynaklı emekliliğine kadar bu vazifesini sürdürmüştür. 1943-1946 ve 1946-1950 tarihlerinde ise iki dönem Cumhuriyet Halk Partisi Hatay Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisinde bulunmuştur.

1935'te tümgeneralliğe terfi eden Eyüp Bey askerî hayatında Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya

Savaşı ve Milli Mücadele'ye katılmış ve birçok taltife mazhar olmuştur. 1905'te Gümüş Liyakat Madalyası; 1908'de Beşinci Dereceden Mecidi Nişanı; 1916'da Harp Madalyası; 1916'da Dördüncü Dereceden Mecidi Nişanı; 1917'de Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası ve Alman İmparatorluğu İkinci Sınıf Demir Salip Nişanı; 1918'de Alman İmparatorluğu Üçüncü Dereceden Kılınçlı Kron Nişanı ve 1918'de Dördüncü Dereceden Osmanlı Nişanı ile ödüllendirilmiştir. Ayrıca, Milli Mücadele sırasında İstanbul'da bulunmasına rağmen, katkıları dolayısıyla sadece cephede yer alanlara verilen kırmızı şeritli İstiklal Madalyası kendisine de tevdi edilmiştir.

Durukan, Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü görevindeyken kurumun daha iyi işleyişi için çalışmalar yapmış, ayrıca askerî fabrikalarda çalışanların özlük haklarına katkıda bulunacak şekilde, 1939 tarihli "Askerî Fabrikalar Tekaüt ve Muavenet Sandığı Kanunu'nun çıkarılması için çaba sarf etmiştir. Kurucuları arasında olduğu İmalat-ı Harbiye Spor Kulübününün adını Ankaragücü olarak değiştirmiştir. Milletvekilliği döneminde Millî Müdafaa Encümenliği yapmış ve Millî Savunma Komisyonunda görev almıştır. Ayrıca askerî fabrikalar, çeşitli bakanlıkların bütçe kanunları, askerlik ve iş yasaları gibi alanlarda çalışmalar yapmış ve öneriler sunmuştur.

Mesleki hayatında titiz çalışmalarıyla bilinen Durukan, bu tutumunu özel yaşamına da yansıtmıştır. Nitekim onun yaklaşık 50 yıllık dönemi kapsayan günlük ve anıları, bir subay ve bürokratin Türkiye tarihine dair yarım asırlık gözlemlerini içermektedir. Durukan'ın 1910'un sonunda tutmaya başladığı ve vefatından iki yıl öncesine (1961'e) kadar dakik bir biçimde kaleme aldığı günlükler askerlik tecrübelerini, seyahatlerini, milletvekilliği dönemini, kişisel hayatını ve emeklilik günlerini kapsamaktadır. Eyüp Bey'in orduda vazifeliyken evrak işleri ve harp ceridelerinin hazırlanmasıyla ilgilenmiş olması hem günlüklerdeki yazım diline etki etmiş hem de askerî tarih açısından birçok önemli hadiseye (örneğin Edirne Kalesinin kuşatılması) dair bilgi ve resmî kayıtların da bu günlüklere girmesine vesile olmuştur. Eski yazıyla kaleme alınmış ve 86 defter içerisinde yaklaşık 15 bin sayfayı bulan bu günlüklerin *Günlüklerde Bir Ömür* başlığı altındaki bir dizi hâlinde, Latin harflerine ve günümüz diline aktarılarak basımı devam etmektedir.

Bahsedilen günlüklere ek olarak, yine Durukan tarafından kaleme alınan, *Meşum Mütareke ve Meşru Mücadele* başlıklı Kurtuluş Savaşı anıları başta olmak üzere, müellifin kapsamlı bir hatıratı Türk Tarih Kurumu Arşivinde muhafaza edilmektedir. Zira Eyüp Bey'in kızı Gevher Durukan, 1981 yılında bu belgeleri, Türk Tarih Kurumu Arşivine kaydedilmesi amacıyla Prof. Dr. Afet İnan'a teslim etmiştir. Bu evrak içerisinde Millî Mücadele'deki silah sevkiyatına dair tafsilatlı sayısal bilgiler, konuya dair resmî yazılardan örnekler ve gazete haberleri, dönemin tanıklarına ait mektup ve sair birçok belge de bulunmaktadır. Eyüp Bey'in ayrıca *Askerî Fabrikalar Tarihçesi* isimli bir eseri neşredilmiş, çeşitli gazete ve mecmualarda yazıları yayımlanmıştır.

Eyüp Durukan'ın eşi ve altı çocuğunun annesi Havva Rana Hanım 1958'de hayatını kaybetmiştir. Eyüp Bey ise 30 Haziran 1963 tarihinde 81 yaşındayken vefat etmiş olup Cebeci Asri Mezarlığında medfun bulunmaktadır. Eyüp Durukan, muhtelif kademelerdeki yaklaşık yarım asırlık devlet hizmeti ile Türkiye Cumhuriyeti tarihinin önemli bir siması olmakla birlikte, onun Türkiye'nin elli yıllık tarihine dair birincil tanıklıkları ve gözlemleri tarih yazımı açısından da büyük ehemmiyeti haizdir.

Uğur Cenk Deniz İmamoğlu

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BCA, 30.1.0.0/42-252-20

BCA, 30.11.1.0/145-9-9

TTK Arşivi, BE/ATAM, 7-72

TTK Arşivi, BE/ATAM, 11-36

TTK Arşivi, BE/ED 80-1, 3, 5

Diğer Kaynaklar

ÇAĞLAYAN, Hasan, **Hatay Milletvekillerinin TBMM'deki Çalışmaları (1939-1950)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2016.

DURUKAN, Eyüp, **Askerî Fabrikalar Tarihçesi**, Askerî Fabrikalar Basımevi, Ankara 1940.

—————, **Günlüklerde Bir Ömür-I**, *Balkan Harbi'nde Edirne Kuşatması*, yay. haz. Murat Uluğtekin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

—————, **Günlüklerde Bir Ömür-IV**, *Meşum Mütareke ve Meşru Mücadele*, yay. haz. Murat Uluğtekin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

HİMMETOĞLU, Hüsnü, **Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları**, Ülkü Matbaası, İstanbul 1975.

İMAMOĞLU, Uğur Cenk Deniz, **Bir Asker ve Bir Hatırat: Eyüp Durukan Ve Milli Mücadele**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

GÖRGÜLÜ, İsmet, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922: Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993.

TBMM Albümü 1920-2010, Cilt 1, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

TEVETOĞLU, Fethi, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

TOKER, Hülya-ASLAN, Nurcan, **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, Cilt 3, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.

ZENGİN, Ersoy, **Tophane-i Amire'den İmalat-ı Harbiye'ye Osmanlı Devleti'nde Harp Sanayii (1861-1923)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.

21/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/eyup-durukan-1882-1963/?pdf=4915> adresinden erişilmiştir